

Esa Sironen

MINNE URHEILUN RAKENNEHISTORIA MEIDÄT VIE?

Fidel Castro piti 1960-luvulla yhtä suurta puhettaan Havannan keskusaikioille kokoontuneille kuubalaisille. Vallankumous on vietävä loppuun saakka, hän jyrisi. Vihollinen on kukistettu, mutta vielä on paljon tehtävää. Lukutaidottomuus on voitettava ja voimat on koottava yhteen. Mutta rumban yletön tanssiminen - kuubalainen kansallispaheemme - estää meitä keskittymästä tärkeimpiin tehtäviin. Siksi viimeisen sanan on oltava: rumba - no!

Satatuhantinen yleisö puhkesi suosionosoituksiin, toisti kuorossa uutta iskulausetta ja korosti sitä rytmikkäillä ruumiinliikkeillä: Rumba - no! Rumba - no! Rumba - no!

Urheilun kaksi historiaa

Tuossa totena ja moneen kertaan kerrotussa anekdootissa kuvastuu myös yksi urheiluhistorian nykyisistä kysymyksenasetteluista. Tutkimusala on viimeisen kymmenen vuoden aikana joutunut tilanteeseen, jota luonnehtii jännite ja vuorovaikutus, ellei joissakin tapauksissa suoranainen vastakkainasettelu ja väittely eräistä perustavista menettely- ja tulkintatavoista.

Kiistan aiheena ovat olleet urheilutulosten kvantifiointi, määrällisinä mittoina ilmaiseminen, rituaali ja rekordi. Kuinka ja missä olosuhteissa urheilussa on syntynyt käsitys ennätyksestä? Milloin näistä ennätyksistä on alettu pitää vertailevaa kirjanpitoa?

Osapuolista nuorempi, sanokaamme sitä rakennehistoriaksi, väittää ennätyksen ideaa nuoreksi, vasta modernissa yhteiskunnassa ja modernilla ajalla syntyneeksi. Esimerkiksi talonpoikainen, maalaiselle elämänmenolle tyypillinen koetusten maailma ei sitä tämän tulkinnan mukaan tuntenut. Se tunsikin vain kurioositeettiennätyksen, tavallisesta poikkeavan

suorituksen, joka pannaan merkille ja jonkinlaisena ihmekertomuksena muistiin. Mutta tämän ja nykyaikaisen urheiluennätyksen välillä on vielä rakenteellinen katkos tai murros, kuten jälkistrukturalistit sanovat. Ne kuuluvat erilaisiin käsitteellisiin maailmoihin.

Tämän väitteen perinteisemmän tutkimuksen, tapahtumahistorian edustajat pyrkivät kumoamaan. He ovat julkaisseet japanilaisten riisinkärääjien nostokilpailujen tuloksia, pappien ylläpitämää perinnettä, jolla ei ollut mitään tekemistä länsimaisen rationalisoitumisen tai teollistumisen kanssa.

Kuinka rakennehistoria puolustaa urheilun modernisuutta, siitä on käynnissä laaja kansainvälinen keskustelu. Tapahtumahistorian puolelta vastahyökkäystä johtavat John M. Carter ja Arnd Krüger, puolustuskanalle on ajettu Henning Eichberg, Allen Guttmann ja Richard Mandell.

Pihkalat ja jukolat

Urheilun tapahtumahistoria on meille tutuin erilaisista populaariesityksistä, pikku jättiläisistä ja olympiakirjoista. Ne kertovat urheilun "suurena kertomuksena", johon kuitenkin lähes poikkeuksetta kätkeytyy yksi ongelma, sellaiseksi tosin harvoin tunnistettu. Pikemminkin sitä pidetään esityksen vankkana perustana. Tämä ongelmallinen peruskivi on käsitys urheilun lähes luonnollisen itsestäänselvistä kehityskulusta ja täydellistymisestä.

Urheilun historiallisessa sipulissa on kuin onkin universaali ydin - suorituksen parantaminen ennätykseksi.

Kaikesta jälkistrukturalistisesta epäilystä huolimatta ainakin täältä löytyy vielä historian telos, päämäärä. Se on maailmanennätys. Kuka voisi epäillä itse maailmanennätystä, jos siihen pyrkimisen keinot eivät aina päivänvaloa kestäkään?

Tähän kertomukseen sisältyy kuitenkin tutkimuksellinen ongelma. Silloinkin kun on kyse historiallisesta muutoksesta ja aikakausien erityispiirteistä, näissä muutoksissa ja eroissa säilyy yksi muuttumaton ja samana pysyvä elementti. Se on urheilun olemus, ennätys - tuo sipulin ydin, jota etsitään aina ja kaikkialta. Jopa egyptiläisten hautakivien

hieroglyfit kertovat vainajien saavutuksista kuninkaallisissa jousikilpailuissa, ja antiikin kreikkalaiset valtasi välillä suoranainen ennätysmania.

Tutkimusesineeksi kiteytyy näin jokin ajaton ja muuttumaton, jota etsitään kaiken muutoksen takaa. Sen taikapiirissä kohteen erot ja jännitteet sekä sen erityinen historiallisuus pyrkivät hämärtymään. Tällainen sisäänrakennettu staattisuus on ehkä koitunut perinteisen urheiluhistorian kohtaloksi, pysähtyneisyyden tilaksi.

Epävarmalla maaperällä

Ainakin perinteinen koulu on saanut vastaansa reaktion, joka sitäkin radikaalimmin haluaa painottaa aiheen historiallisuutta. Urheilun historia pyritään nyt dekonstruoimaan, riistämään siltä sen luonnollinen viattomuus. Historia ei ole sipuli, vaan jokin muu, joustavampi, monikeskinen, murtumiskykyinen, seismisempi vertauskuva olisi löydettävä. Sitä voisi hakea juuri seismografiasta.

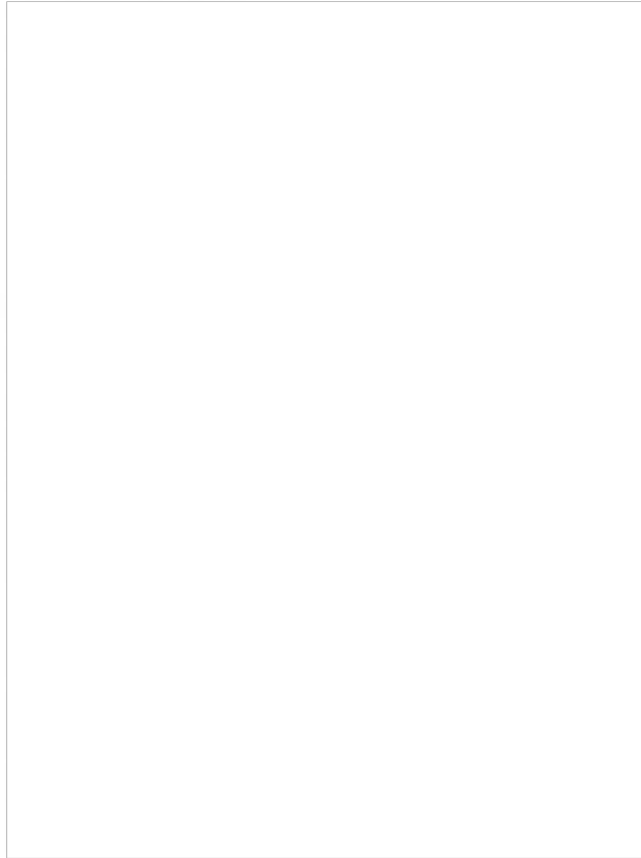
Rumba-esimerkki kertoo epävarmasta maaperästä. Liikemuodot "heijastavat" jossakin syvemmällä uinuvia perustiloja ja jännitteitä. Heijastaa on tosin ongelmallinen ja moninkertaisesti rasitettu sana. Voisimme mieluummin puhua ruumiillistamisesta.

Näytä minulle miten urheilut, miten liikut, kävelet tai vaikkapa tanssit, niin minä kerron millaisesta yhteiskunnasta olet kotoisin. Liikemuodot ruumiillistavat yhteiskuntaa, mutta eivät suoraviivaisesti vaan omalla itsepäisellä ja usein eriaikaisella tavallaan. Ihmisjoukko voi huutaa kuorossa rumba - no!, mutta heidän liikkeensä ruumiillistavat juuri päinvastaisen viestin.

Kun Wienin kongressi vuonna 1814 kokoontui palauttamaan Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin sotien jälkeistä Eurooppaa entiselleen, sitä ei turhaan kutsuttu "tanssivaksi kongressiksi". Mutta ministerit ja diplomaatit eivät suinkaan tanssineet edellisen vuosisadan menuetia tai pavanea, vaan Wienin porvariston omaksumaa uutta, vapaasti pyörivää muotitanssia valssia. Liikekäyttäytyminen kertoi, että kongressi teki turhaa työtä. Ihminen ja yhteiskunta oli peruuttamattomasti muuttunut. Valssin askelkuvio oli maanjäristys, demokraattinen vallankumous - niin hassulta kuin ilmaisu tässä kuulostaakin - joka musersi hovitanssin

tiukan, geometrisen hierarkian ja asetti tilalle vapaasti ja rajattomasti, säädystä riippumatta liikkuvan parin.

Valssin mentaliteetti ja konfiguraatio on varhaisporvarillinen ja emansipatorinen vastakohtana feodaaliselle ja säätymäiselle.

Keskiaika ja talonpoikainen ruumis. Yksityiskohta P. Bruegel vanhemman taulusta "Laiskurien maa" (1567).

Avainsanoja

Keskustelun peruskivet on näin nimetty. Mentaliteetin käsite on peräisin ranskalaisilta annalisteilta, joiden "l'histoire structurale" on jonkinlainen historian ja sosiaalitieteiden synteesi vahvoin strukturalistisin, aina de Saussuren lingvistiikasta ammentavin painottein. Heidän erityisen kiinnos-

tuksensa kohteena ovat historian hitaat, lähes liikkumattomat prosessit, siis muuttumattomuus ja jatkuvuus. Mentaliteetti, toisin sanoen ihmisten yhteisesti ja arkisesti jakamat yleiset käsitykset ja perustuntemukset, on juuri tätä historian sitkoainetta.

Konfiguraatio taas syntyi sosiologien tarpeesta tunnistaa ja teoreettisesti verrata historiallisia ajatus- ja käyttäytymismuotojen eroja. Millainen on näiden muotojen rakenne tai "järjestys" (kuten Michel Foucault sanoisi). Jos Norbert Elias sivilisaatioprosessissaan painottaa figuratiivisten muutosten hiipivää luonnetta, korostaa Henning Eichberg katkelmallisuutta ja murroksia.

Kun sosialistisen järjestelmän romahtaminen Itä-Euroopassa nyt on jo lähihistoriaa, on mielenkiintoista asettaa kysymys siitä, missä määrin tämä mullistus toteutui katkoksen ja missä määrin jatkuvuuden merkeissä. Ei ole sanottu, että pelipankki jää jälkistrukturalistien käsiin.

Mutta mitä konfiguraatiot ruumiillistavat?

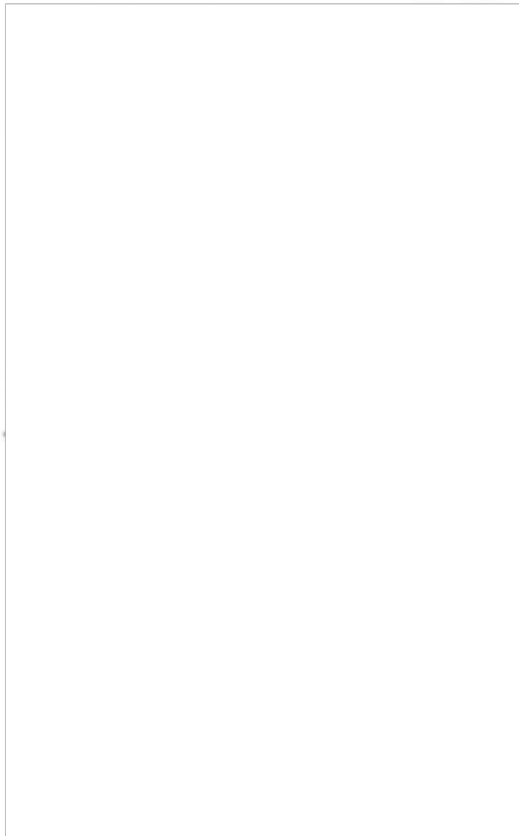
Mentaliteetin tavoin ne viittaavat käyttäytymisen tiedostamattomaan, meille itsestään selvään tasoon. "*Mentaliteettien historia*", tiivistää Le Goff, "*työskentelee arkisen ja automaattisen tasolla.*" Konfiguraatiot ovat yhteiskunnallisen käyttäytymisen alitajuntaa, liikemuotoja, joita ei yleensä luoda eikä muuteta tietoisesti.

Jos Foucault loi ohjelmaa tiedon arkeologialle, hakeutuu figuraatioanalyysi kohti käyttäytymisen arkeologiaa ja seismografiaa.

Mitä nykyajasta kertoo tango, break-tanssi tai punkkarien ylös-alas bogoaminen. Miksei valssia enää osata tanssia? Miksi tanssimuodot välillä hidastuvat, välillä nopeutuvat, välillä pysähtyvät aivan paikalleen? Milloin ja miksi tanssiva pari hajosi yksilöllis-narsistiseksi diskotanssiksi? Milloin ruumiin oma hierarkia raukesi afrotanssiksi ja electric boogieksi, jotka samalla edustavat uudenlaista keskittymistä?

Miten ruumiillisuus siis puhuu? Ruumiin kieli ei aina suinkaan vain "heijasta", ei laahaa jäljessä jonkinlaisena historian hitautena tai kómpe-lyytenä, se joskus myös ennakoii. Se tuo esiin jotain sellaista seismistä, jolle ei ole vielä kielen sanoja tai joka on vallitsevalle puhemaailmalle ja ideologialle vastakkaista. Rumba - no! on mannerlaattojen saumakohtaa,

vulkaanista maaperää. Kuka olikaan se vallankumousteoreetikko, joka halusi käsitteillään saattaa jähmeät yhteiskunnalliset suhteet tanssiin?

Luuranko menuettiasennossa (1685). Kuva K. Gaulhoferin kirjasta Die Fusshaltung. Ein Beitrag zur Stilgeschichte der menschlichen Bewegung. Kassel 1930.

Mutta kuka epäilisi maailmanennätystä, maailmanmestaruutta tai edes pronssista olympiamitalia?

Toisaalta - mitä merkitsee sählypelin lisääntyvä suosio nuorison liikuntalajina, entä suomalaisten liikuntatapahtumien, ennen kaikkea massajuoksujen karnevalisoituminen, jolle en tiedä samassa mitassa vastinetta sen enempää Ruotsista kuin Norjasta? Kuinka merkillisen

anarkistista laavaa tässä valuu? Mitä se merkitsee sille suomalaiselle identiteetille, joka on tuotettu Nurmen, Väätäisen, Virenin juoksujen radio- ja tv-selostuksissa?

Entä mitä tarkoittaa, että syksyllä 1993 yhtäkkiä alettiin puhua koulukiusaamisesta? Mitä yhteiskunnallista ruumiinkokemusta se ilmaisee vai ilmaiseeko mitään? Mitä yhteiskunnallista ruumiinkokemusta kiteytti yliopistokampusten sählyskupolvi 1980-luvulla?

Nämä ovat figuratiivisen sosiologisia kysymyksiä - joista osa varmaan on puhtaasti spekulatiivisia. Urheilun rakennehistoria kuitenkin herkistää meitä rekisteröimään joitakin alitajunnan piiriin kuuluvia tasoja ihmisten arkisessa käyttäytymisessä ja suhtautumistavoissa.

Tuttua vertausta voisi tässä vielä hieman kierrättää. *"Ihmiset tekevät itse historiansa, mutta he eivät tee sitä oman mielensä mukaan"*, kirjoitti Marx artikkelissaan "Louis Bonabarten brumairekuun kahdeksastoista". Ihmiset siis tekevät historiansa - sen kertoo meille tapahtumahistoria. Mutta he eivät tee sitä oman mielensä mukaan, sitä tutkii rakennehistoria.

Kannattaa pitää mahdollisena kysymystä: kuka voi epäillä maailmanennätystä. Urheilun konfiguraatio vuotaa, se on ravistunut. Siihen tihkuu vanhaa kansankulttuurista, karnevalistista pohjavettä ja sen reunan yli läikkyy itämaisen hovi- ja soturikulttuurin lajeja, uusiksi muokattuina, ikäänkuin meillä eurooppalaisilla ei olisi myös omaa hoviyhteiskunnallista perintöä lajeineen.

Urheilun konfiguraation murtumiseen ei kuitenkaan riitä yksittäisten, ei merkittävienkään, esimerkiksi doping-ongelmien ratkaisemattomuus tai pelkkä kasautuminen. Tarvitaan paljon käsitteellisempää murrosta, koko sosiaalisen havaintotavan koodiston järkkymistä, mistä Ben Johnson-, Martti Vainio-, DDR-historiat ovat vain esimakua ja lämmittelyä.

Havaintotavan muutos

Teoreettisena mallina konfiguraatio on yhtäältä äärimmäisen yksinkertainen ja triviaali, toisesta päästään hyvinkin reflektoitu, monitasoinen ja problemaattinen.

Sallittakoon pieni muistelu. Urheilun rakennehistoria ja figuraatio-sosiologia - tärkeimpinä niminä Elias ja Eichberg - oli aikanaan, kymmenisen vuotta sitten, koettavissa tavalla, joka tunnistettavasti muutti arkisten ilmiöiden - ruumiin, ajan ja paikan - havainnon muotoa, kantilaisittain puhuen.

Se avasi mahdollisuuden, jota voisi sanoa jonkinlaiseksi kolmanneksi tieksi lattean tai abstraktin empirismin ja yhtä abstraktin erilaisten pyhien tekstien eksegeetiikan välille. Siinä operoitiin empiirisellä historiallisella aineksella, mutta teoreettisten mallien kautta.

Kun tätä tilannetta ja sen eri lailla tarkennettuja tiedonintressejä tavalla tai toisella, pitkälle varmaan myös vaistonvaraisesti omaksuttiin ja hyödynnettiin, ajauduttiin - siinä varmaan oikea sana - tuota pikaa hyvin paradoksaalisiin asemiin. Rakennehistoria ei suinkaan välttämättä johda kuivaan metakeskusteluun jo kertaalleen tutkitusta, sen osoittivat jo annalistit. Heidän pahimmillaan kaavamaisista geo- ja säähistoriallisista tai demografisista malleista päädyttiin 1970-luvulla, varsinkin Le Roy Ladurien kuvauksissa (Montaillou, Romans), niin syvälle tapahtumahistoriaan kuin vain ajatella saattaa.

Samoin kävi meille. Osittain edellä kuvatuista lähtökohdista, jos toki muistakin, alettiin Jyväskylässä vaivihkaa harrastaa muistelutyötä, joka toi meidät vauhdilla takaisin tapahtumahistoriaan, ehkä sen pohjankin lävitse, mikrotasolle - siihen mitä meille on omassa ruumiinhistoriassamme tapahtunut. Kuitenkaan tämä paradoksi ei ole pelkkä sattuma tai työtapaturma, vaan varmaan jotakin hyvin tyypillistä ja olennaista tutkimustyössä yleensäkin. Käytännön työllä on oma itsepäinen logiikkansa.

Sillä tietenkään tämä uusi tapahtumahistoria ei ole sitä samaa vanhaa urheilun suurta kertomusta. Jos tämä kolmanneksi tieksi kokemani historiantutkimus on vastakohta lattealle tai abstraktille empirismitielle, sen pitää jollakin tavalla ammentaa syvemmältä. Jo 1960-luvun klassisessa positivismikiistassa esitetty empirismin kritiikki oli terävimmillään, kuten Theodor W. Adornolla, immanenttia. Sen mukaan empiristinen sosiaalitutkimus ei ole kyllin empiiristä. Se abstrahoi ja kaventaa todellisuuden moninaisuutta eli juuri sitä kokemuksellisuutta, jonka nimissä se haluaa esiintyä.

Omaa kantaansa Adorno kuvasi "kokemuksen kapinaksi empirismiä vastaan". Hän tarjosi esikuvaksi Sigmund Freudia, joka oli löytänyt psyyken mekanismit tutkimalla unia, vitsejä ja virhesuorituksia, eli materiaalia, jota hän kutsui "havaintomaailman jätetuotteeksi".

Samalla tavoin muistelutyö tarkoittaa kääntymistä oman mielen takapihoille ja ruumiinmuistin kuonakasoille - sieltä löytyviin pieniin subjektiivisiin kertomuksiin.

Liikuntaa tavoitellaan - joudutaan tavoittelemaan - näissä tarinoissa subjektin kautta välittyneenä ilmiönä. Tällainen subjektiivisuus ei kuitenkaan tuhoa muistelutyön objektiivisuutta, kuten on kavahdettu. Näiden tarinoiden tapahtumat ovat - yhteiskunnan tavoin - olennaisesti subjektin kautta välittyneitä. Niinpä kokemuksen sitovuus lisääntyy, ei suinkaan vähene, kun tiedon subjektin osuus kasvaa. Tutkiva subjekti joudutaan nyt kontekstualisoimaan sen sijaan, että se normaalin empirismin tavoin tyystin häivytetään.

Muistelutyön tarinat eivät ole pitkiä, kuten perinteiset omaelämäkerrat, mutta ne ovat usein sitäkin tiheämpiä. Ei ole mikään sattuma, että juuri radikaalisti mikrohistoriallinen tarkastelu on johtanut uusiin teoreettisiin keskusteluihin laajoista kokonaisuuksista ja pitkistä kestoista.

Häirikkökarhut

Itse en ole varsinaisesti tehnyt muistelutyötä. Siihen ryhtyminen on kuin aloittaisi henkilökohtaisen psykoanalyysin. Molemmat voivat kestää vuosia, eikä niitä aloiteta ilman pätevää syytä tai sisäistä identiteettityön pakkoa.

Muuten olen kyllä pulikoinut samassa virrassa, ja välillä tapahtumahistorian pinnankin alla. Intuitiivisesti ja jälkiä seurailen pikemmin kuin loppuun asti harkitulla asetelmalla olen koonnut aineistoa urheilun ja kansanhuvien koetusta ja enemmän tai vähemmän kollektiivisesti muistetusta paikallishistoriasta Jyväskylässä.

Kyseessä on pakkomielle tarinoiden perään. Mitä kaikkea kaupunkilaiset osaavatkaan kertoa selatessaan kellastuneita lehtileikkeitä ja esitellessään valokuvia, noita merkillisiä, vanhoja näppäilykuviaan, jois-

sakin tapauksissa jopa vanhoja kotikaitafilmejä 1950-luvulta. Historian jätetuotetta kaikki tyynni.

Juoni näihin juttuihin ja kaskuihin tulee siitä, että aineistoon syntyy tihentymäkohtia, joissa tarinat usein aivan odottamatta leikkaavat.

Eräs tällainen odottamaton tihentymä aineistossani on vuoden 1917 tapahtumat. Keväällä vielä juhlittiin helmikuun kumousta, "sitä riemun aikaa", ja punaiset ruusukkeet oli rinnassa kaikilla. Ei ollut eroa säätyläisen ja työmiehen, suomalaisen ja venäläisen välillä. Niin kertoo entinen ajuri ja taksinkuljettaja Lauri Ahonen (s. 1904). Mutta syksyllä - silloin kaupungissa vilisi oravia kuin varpusia. Niitä oli puistojen puut täynnään ja niitä kuhisi talojen katoillakin. Vanhat ihmiset sanoivat, että tällainen oravien paljous asuntojen ympärillä ei tiedä hyvää.

Peräti mielenkiintoinen havainto. Se tuo mieleen, kuinka syksyllä 1993 - tätä kirjoitettaessa - lehdissä oli tavan takaa uutisia karhuista, jotka säilyttelivät marjastajia ja hiiviskelivät pihapiirissä ruokaa etsimässä.

Muistan myös millainen kohu nousi aina lapsena maalla, kun jokin metsän elävä eksyi pihaan, lintu lensi ikkunaruuutuun tai vaikkapa vain hiiri juoksi jalkaterän yli. Siinä rikottiin jotakin hyvin tärkeää ja perustavaa - nimittäin kulttuurin ja luonnon välistä rajaa. Se ajankohtaistuu näissä muistoissa.

Kuka tietää oliko oravia syksyllä -17 enemmän kuin tavallista. Kannat vaihtelevat koko ajan. Mutta havainto on aina teoriapitoinen - ei viaton tai neutraali- ja se kertoo aina jotain havainnon tekijästä. Jotakin oli järkkymässä itse yhteiskunnassa, vaikkakin ehkä vasta sen alitajunnassa. Se saattoi tulla ennakoivasti, seismisesti esiin luonnonilmiöiden havainnoinnissa, aivan kuten se tulee tuon tuosta esiin unissa, niin sanotuissa enneunissa tai tiedostamattomissa ruumiinliikkeissä.

Lauri Ahonen on edelleen kertonut, kuinka pimenevinä syysiltoina kaupungissa käytiin viranomaisten ja vanhempien tietämättä täyttä luokkasotaa. Siteeraan: *"Oppikoululaiset muodostivat valkoisten armeijan ja me kansakoululaiset pojat olimme punaisia kapinallisia. Nämä joukko-osastot iskivät yhteen harva se ilta Harjulla ja kaupungin puistoissa."*

Entä syksyllä 1993 äkkiä puheeksi noussut koulukiusaaminen? Ehkä sekään ei ole lisääntynyt, vaikka mahdollisesti raaistunut. Konfiguraatiol-

laan se kuitenkin vihjaa jostakin - ehkä tulevasta, vasta muotoutumassa olevasta luokkayhteiskunnasta. Onko uusi jako syrjäytyminen vastaan pärjääminen, menestyminen vastaan menehtyminen, mitä vastakohtaa eivät virallisen tai epävirallisen yhteiskuntamoraalin ja -politiikan korjaavat mekanismit enää entiseen tapaan lievitä?

LÄHDELUETTELO

Eichberg, Henning, Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Kohti ruumiin ja urheilun uutta sosiaalityötä. Jyväskylä 1987.

Elias, Norbert, Kuolevien yksinäisyys. Tampere 1993.

Guttman, Allen, From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports. NY 1978.

Le Goff, Jacques, "Mentaliteterna, en tvetydig historia". Teoksessa: J. Le Goff & Pierre Nora (toim.), Att skriva historia. Nya infallsvinklar och objekt. Stockholm 1978.

Jyväskylän kaupungin vuosina 1979-1984 järjestämät perinnekselyt. KSM a 1064:51

Le Roy Ladurie, Emmanuel, Montaillou, ranskalainen kylä 1294-1324. Helsinki 1984.

Le Roy Ladurie, Emmanuel, Karnevaalit. Juva 1990.

Mandell, Richard, Sport. A Cultural History. New York 1984.

Ritual and Record. Sports Records and Quantification in Pre-Modern Societies. Toim. John Marshall Carter & Arnd Krüger. New York, Westport, London 1990.

Sironen, Esa, "Ramonin kentällä". Teoksessa: E. Sironen (toim.), Ryhtiästä Ramonin kentälle. Jyväskylän liikuntamaisemaa ennen ja nyt. Jyväskylä 1993.

Sironen, Esa, "On Memory-work in the Theory of Body Culture". International Review for the Sociology of Sport 1/1994 (teemanumero "Narrative Sport Sociology in Scandinavia", painossa).